

Боромбаева З.К.

**СЛАВЯН ЭЛИНИН ТАЛАС ӨРӨӨНҮНДӨГҮ КАЛКТЫН ЖАШООСУНА
ТИЙГИЗГЕН ТААСИРИ**

Боромбаева З.К.

**ВЛИЯНИЕ НА ЖИЗНЬ НАСЕЛЕНИЯ ТАЛАССКОЙ ДОЛИНЫ СЛАВЯНСКОГО
НАРОДА**

Z.K. Borombaeva

**IMPACT ON THE LIVES OF THE POPULATION OF THE TALAS VALLEY OF THE
SLAVIC PEOPLE**

УДК: 947.1/.9

Берилген макалада славян улутундагы элдердин Талас өрөөнүндөгү калктын маданиятына тактап айтканда чарбага, жашоо-тиричилигине, курулушуна, билим берүүсүнө тийгизген таасири каралды. Талас өрөөнүндө көчмөндөр Покровка, Ак-чий, Ивано-Алексеевка кыштактарын негиздешкен. Келгиндерге жергиликтүү калк ар түрдүү мамиле жасашкан. Кыргыз элинин маданиятына славян улутундагы элдердин кошкон салымы чон.

Негизги:сөздөр: чарба, маданият, жашоо тиричилик, архитектура, көчмөндөр, курулуш, билим берүү, диний ишеним.

Данная статья посвящена истории влияния славянского народа на население Таласской долины, на культуру, хозяйство, образ жизни, строение, образование. Переселенцы в таласской долине основали села Покровка, Ак-Чий, Ивано-Алексеевка. Местное население относилось к переселенцам по разному. Вклад славян на культуру кыргызского народа огромен.

Ключевые слова: хозяйство, культура, образ жизни, архитектура, кочевники, строительство, образование, религиозные верования.

This article dedicated the influence of the history of the Slavic people in the population of the Talas valley, culture, economy, lifestyle, construction, education. Settlers in the Talas valley founded the village of Pokrovka, Ak-Chii, Ivano-Alekseyevka. Local people have different attitudes to migrants in different ways. The contribution of the Slavic people in the great culture of the Kyrgyz people.

Key words: economy, culture, lifestyle, architecture, nomads, construction, education, religious beliefs.

Орусиянын курамына киргенге чейин кыргыздар уникалдуу руханий жана материалдык байлыкка ээ болуу менен өздөрүнө тиешелүү чарбачылык менен алектенген. Кыргыздар Батыш Тянь-Шанды гана жердебестен ага катар чектеш жерлерди ээлешкен; Чыгыш Түркстан, Букара жана Кокон хандыктары ошондой эле Огонстандын түндүк аймактарын ээлешкен [1, 19].

Кыргызстандын түндүк аймактарында негизинен жылкы баласын багышкан. Көчмөн чарбанын шартында жылкылар кышка тоют даярдалбаса да кардын алдынан туягы менен челип тоют таап жэгенге жөндөмдүү болгон. Жылкылар чарбада жүк ташууга, минүүгө пайдалануу менен азык катары да пайдаланылган. Чарбада жылкы баласынын болуусу жетишкендик катары каралган. Кыргыздар чарбада уйду көп багышкан. Уйлар жана букалар бодо мал болуп эсептелип эт жана тери алышкан. Эки өркөчтүү төөлөр да кездешкен. Бирок алар өтө көп эмес болгон себеби, төөлөр тоолорду аралап

жүрүүчүн ыңгайлашкан эмес. [2,63] Ошол тапта кышкыга тоют камдашкан эмес. Андыктан кыштын ызгаары жутту алып келген. Себеби мал өзүнө калын кардан азык таба албай малдын кескин кырылуусуна алып келген. Малчылар жуттун алдында алсыз болушкан [1,65]. Кыргыз элинин чарбасына келгин көчмөндөрдүн келиши менен ар түрдүү өзгөрүүлөр кире баштаган. Маселен, жергиликтүү калк жер иштетүүгө көбүрөөк көңүл бура баштаган.

Кыргызстандын калктык курамы бүгүнкү күндө 80ден ашуун экендиги белгилүү. Кыргызстан Россиянын курамына киргенден кийин ал жактан көчүп келген орустар менен украиндер, кытайлык бийликтен жапа чегип, куугунтукталып келген дунгандар менен уйгурлар түзөт. Булардан тышкары Украинадан куугунтукталган немецтер келишип, Чүйгө жана Таласка жайгашышкан. 20-30-жж. Түндүк Кавказдан көчүрүлгөн даргин ж. б. улуттардын өкүлдөрү келишкен [6].

Көчмөндөрдүн келүүсүн төрт этапка бөлүүгө болот:

Биринчи этап (1867-1898), падышалык өкмөт көчмөндөрдү колдоого алган эмес. Негизинен аймакка колунда бар дыйкандар бир аз женилдиктер менен келишкен.

Экинчиэтап (1898-1905), өз алдынча көчүп келүүнүн күчөшү. Көчмөндөргө женилдиктердин башталышы. Көчмөндөрдүн өз алдынча көчүп келүү-лөрүнүн башталышы.

Үчүнчү этап (1906-1911), тынчы жок, революциялык элементтердин көчүүсү.

Төртүнчү этап (1911 – 1917), бекем дыйкан чарбаларын түзүүгө жаңы багыт [3,24].

Түркстандын генерал-губернатору Кауфман болгондон кийин Орто Азиягы көчүү тездеген. 1870-жылы Сыр-Дарыя областынын губернатору Головачев Кауфмандынбуйрутмасы менен аймактын сүрөтүн тартып болочок кыштактардын жайгашкан жерлерин аныкташкан. Тиешелүү буйрук Аулие-Ата уездинин начальниги Нузгару Геруага берилген. Бир нече убакыт өткөндөн кийин Талас өрөөнүнө дыйкандар көчүп келе башташкан. Алгачкы көчүп келген дыйкандар Астрахан губерниясынан болгон жана алар 5 жылга салыктан бошотулган.

Талас өрөөнүндө көчмөндөр Покровка, Ак-чий, Ивано-Алексеевка кыштактарын негиздешкен. Келгиндерге жергиликтүү калк ар түрдүү мамиле жасашкан. Кээ бирлери аларга жек көрүү мамилесин

көрсөтсө, кээ бирлери аларды жакшы кабыл алышкан. Келгиндер падышалык бийлик тарабынан колдоого алынып аларга бир топ женилдиктер: салык төлөбөө, жер үлүшүн алуу, курал алып жүрүү мүмкүнчүлүктөрү берилген. Орус көчмөндөрүөз маданиятын жана чарбасынын элементтерин жайылтышкан. Маселен ар бир орус кыштагы негизделген жерде сөзсүз чиркөөлөр курулуп, орус-тузем мектептери негизделген.

Россиянын курамына киргенге чейин кыргыздарда негизинен соода өнүккөн эмес. Ошону менен катар кыргыздар чарбада атайын курулуштарды жүргүзгөн эмес. Маселен, атайын мал кармоо үчүн жайларды курбастан, атайын малга турган жерден ойлоп табылган коруктарды аркандар менен тургузушкан. Кээ бир учурларда саман кошулган топурактан сарайларды уй, жылкы үчүн тургузушкан [1,24].

Жергиликтүү кыргыздар негизинен кол өнөрчүлүк менен өтө көп алектенген эмес. Негизги муктаждыктарды жоюу үчүн устачылык жана кол өнөрчүлүк менен алектенген усталар зергерлер, кол өнөрчүлөр болгон. Бирок, алардын өндүргөн буюмдары ички муктаждыктарды толугу менен канаатнадырбагандыктан кыргыз уруулары кашкарлык жана орус көпөстөрү менен соода алакаларын жасашкандыгын Жамгырчинов Б. Дж. Белгилеген.

Албетте орус көчмөндөрүөздөрү менен кошо өз маданиятына тиешелүү элементтерди да ала келгендигин белгилеп өтүү зарыл. Орус көчмөндөрү үйлөрдү кура башташкан. Бүгүнкү күнгө дейре алгачкы көчмөндөрдүн турак-жайларынан сакталгандары Горячева В.М., Перегудова Д.М. Талас өрөөнүнүн тарыхый жана маданий эстеликтери деген эмгегинде белгилеп өтүшөт[4,103].

Совет бийлигинин алгачкы жылдарында жакшы турган көчмөн дыйкандардын үйлөрү алгачкы совет мекемелери болуп түзүлгөн. Ал жерлерде алгачкы сельсоветтер жана колхоздук конторлор түзүлгөн [4,103].

Айрым кыштактарда көчмөндөр чиркөөлөрдү курушкан (чиркөөлөр Ключевкада, Покровкада, Таласта, Грозныйда болгон). Ключевкадагы ыйык Николай атындагы чиркөө 1889-жылы курулган 50-жылдары динге каршы күрөш күчөп турган мезгилде аталган чиркөөнүн мунарасын аралап салышкан. Ошондуктан чиркөөөзүнүн маанилүү архитектуралык бөлүгүнөн ажыраган. Кийинчирээк ал жерде дискотека уюштурулуп, андан кийин ал СПТУнун спорттук залы катары пайдаланууга берилген. Азыркы мезгилде бош. Ушундай эле чиркөөлөр Покровкада XIX кылымдын аягында, 1891-жылы Таласта курулган [4,105]. Аталган курулуштар тарыхый-маданий эстелик катары эсептелет.

Негизинен түндүк Кыргызстанга орустар XIX к. 60 жылдарынан тартып келе башташкан. Бул мезгилде падышалык Россия колониалдык саясат жүргүзгөн. Ошондуктан Кыргызстандын аймагына орустар массалык түрдө келе башташкан. Көчүп келүүнүн экинчи бир чон этабы Улуу Ата Мекендик согуш 1941-1945-жж. Туура келет. Ири завод фабрикалары

эвакуацияланышы менен жогорку квалификациялык адистер, жарадарлар, карылар жана жетимдер келишкен. Экинчи дүйнөлүк согуш аяктагандан кийин көпчүлүгү кайтып кеткен. Бирок айрымдары Кыргызстандын аймагында жашап калышкан.

Славян улутундагы элдер бүгүнкү күндө Кыргызстандын бардык аймактарында жашашат.

Кыргызстандын аймагындагы орустардын негизги бөлүгү 1926, 1989, 1999, 2009-жылдарга карай төмөндөгүдөй [5,172]:

жылдар	Жалал-Абад	Биссык-Көл	Ош	Чүй	Нарын	Талас	Баткен	Жалпы
1926	2,9	23,3	2,1	54,1	0,8	6	-	11,7
1989	7,3	22,9	5,4	41,6	1,2	9,6	6,9	21,5
1999	2,1	13,2	1,3	31,9	0,3	4	2,2	12,5
2009	0,9	8,1	0,1	20,8	0,1	1,9	0,4	7,8

Жогоруда берилген таблицкага ылайык анализ жүргүзө турган болсок орустардын саны 1926-1989-жылдар аралыгында 9,8%га өскөндүгүн, ал эми 1999-2009-жылдар аралыгында азайгандыгын биле алабыз. Кыргызстандын аймагындагы украиндердин негизги бөлүгү 1926, 1989, 1999, 2009-жылдарга карай төмөндөгүдөй [5,172]:

жылдар	Жалал-Абад	Биссык-Көл	Ош	Чүй	Нарын	Талас	Баткен	Жалпы
1926	2,2	7,8	1,7	2,6	0,1	10,7	-	6,5
1989	1,3	1,8	-	5,5	-	2	-	2,5
1999	0,3	0,6	-	3,3	-	0,7	-	1
2009	0,1	0,3	-	1,4	-	0,2	-	0,4

1926-жылы украиндер Кыргыз Республикасынын калкынын 6,5% түзгөн. 1926-жылы алардын көп бөлүгү Таласта жашаган. Алар 10,7% түзгөн Жогорудагы таблицадан украиндердин саны 2009-жылга карата кескин кыскаргандыгын байкай алабыз.

Ошентип жогооруда берилген маалыматтарга ылайык кыргыз элинин маданиятына славян улутундагы элдердин кошкон салымы белгилүү орунду ээлейт. Аталган элдердин постсоветтик мезгилде санынын кыскаргандыгына карабастан, жергиликтүү калктын тарыхында белгилүү из калтыргандыгын тана албайбыз.

Адабияттар:

1. Джамгерчинов Б. Дж. О прогрессивном значении вхождения Киргизии в состав России. – Ф., 1963.
2. Усенбаев К.У. Общественно-экономические отношения кыргызов. Вторая половина XIX нач. XX в. – Ф., 1980.
3. Зима А.Г. Земельная политика царизма. Т 2. Ф. 1947.
4. Горячева В.М. Перегудова Д.М. Исторические и культурные памятники Таласской долины. - Б., 1995
5. Подсчитано по данным Всесоюзной переписи населения 1926. Кирг. АССР. – Т.VIII. – С.172; Сводный том с некоторыми результатами послевоенных переписей населения. – Б., 1995.
6. http://students.com.kg/publ/taryh/ehgemend_krgyzstandyn_kalkynyn_uluttuk_t_z_l_sh_zhana_ulut_sajasyaty/3-1-0-233

Рецензент: к.и.н.,доцент Жусупова М.М.